

TURCI I HRVATSKO KASNOSREDNJOVJEKOVNO DRUŠTVO

(U povodu knjige »Govori protiv Turaka«, Split 1983.)

Tomislav Raukar

»Govori protiv Turaka«, u izboru, prijevodu i tumačenju Vedrana Gliga, značajna je i dragocjena knjiga. Uzorno priređena i opremljena, ona se uklapa u dvije edicije koje su odredile novi, produbljeni vidokrug našem poznavanju hrvatskog srednjovjekovlja. Ona je, s jedne strane, sastavni dio edicije »Split-ski književni krug«,¹ s druge, sadržajno uklopljena u fundamentalno izdanje »Hrvatski latinisti I i II«, objelodanjeno 1969, u nizu: »Pet stoljeća hrvatske književnosti«. Protuturske sastavke i do sada smo više-manje poznavali i u historiografiji upotrebljavali, ali su oni tek sada, kada su u cjelini objelodanjani, postali pristupačni slojevitim istraživanjima i novim vrednovanjima.

S obzirom na sadržaj, »Govori protiv Turaka« zbirka su izvorne građe, pa u naslovu knjige nije moglo stajati ime Vedrana Gliga. Ali, priređivač je tom izdanju dao toliko jak osobni pečat da je i neopravdano i nepravedno što se bilješka: »Preveo i uredio Vedran Gligo«, nalazi, skromno dodana i jedva primjetna, tek na poleđini naslovnog lista. Taj prigovor nipošto nije samo formalan nego je upozorenje o mjeri vrijednosti priređivačeva rada. V. Gligo je uložio golem napor u prikupljanje izvornih tekstova sastavaka koji se nalaze rasuti posvuda, u domaćim i inozemnim knjižnicama; osim rijetkih iznimaka, preveo je tekstove i opskrbio ih tumačenjima i bilješkama. Trebalo je, dakle, odmah na naslovnom listu, neposredno ispod naslova, navesti i priređivačevo ime.

»Govori protiv Turaka« opsežna je knjiga od oko 650 strana, sastavljena od dva dijela: u prvom se nalaze tekstovi protuturskih govora u hrvatskom prijevodu, s uvodnim studijama i iscrpnim objašnjenjima (5—390), dok drugi, veoma dragocjen, dio čine faksimili latinskih tekstova (394—646). Na početku knjige objelodanjena je uvodna studija V. Gliga: »Govori protiv Turaka« (5—65), a zatim protuturski govori. Oni su podijeljeni u dvije skupine, na govore koji su nastali na splitskom/trogirskom području i na one izvan njega.

Skupina protuturskih sastavaka trogirsko-splitskog kruga počinje govorom trogirskog biskupa Frane Marcello: »O provali Turaka« iz g. 1503 (67—85), a nakon njega slijede: govor splitskog nadbiskupa Bernarda Zane

¹ Usp. prikaz: T. R a u k a r, Od legendi srednjovjekovlja do početaka hrvatske historiografije, Historijski zbornik XXXI—XXXII, 1978—79, 398—407.

na lateranskom koncilu u Rimu 1512 (87—119), govor Ivana Statilića za obranu Ugarske iz 1521 (121—138), pismo Marka Marulića papi Hadrijanu VI iz 1522 (139—181) i tri sastavka Trankvila Andronika: »Molitva Bogu protiv Turaka u heksametru« (1518), »Govor Nijemcima o poduzimanju rata protiv Turaka« (1541) i »Opomena poljskim velikašima« (1545) (183—308).

I da je V. Gligo na ovom mjestu, sastavcima Trankvila Andronika, zaključio svoju knjigu, okupivši protuturske sastavke trogirskog/splitskog kruga, što bi bilo u skladu s prostornom i sadržajnom odrednicom edicije »Splitski književni krug«, pripadalo bi mu zasluženo priznanje. Ali, svoje poznavanje i osjećaj za cjelovitost tog smjera hrvatske književnosti on je pokazao uključivanjem u svoj izbor Dodatka (309—387), u kojemu je objavio, u hrvatskom prijevodu, i protuturske govore, nastale izvan tog kruga. To su: pismo papi Aleksandru VI Jurja Divnića iz g. 1493, u kronološkom pogledu početni tekst zbirke (311—320), zatim znameniti govori Šimuna Kožičića-Benje, na lateranskom koncilu 1513 (321—328) i »Opustošena Hrvatska« pred papom Leonom X g. 1516 (329—334), nadalje govor Stjepana Posedarskog pred papom Leonom X (335—340), »Govor za Hrvatsku« Bernardina Frankapana iz 1522 (341—345), govor Krste Frankapana pred Hadrijanom VI (347—357), govor Vuka Frankapana caru Karlu V iz 1530 (359—364), govor Frana Frankapana iz 1541 (365—374) i govor hvarskog biskupa Petra Cedulina iz 1594 (375—387).

Tekstovi gotovo svih govora objelodanjeni su na hrvatskom jeziku u cjelini, ponekad čak i s dodacima koji su kasnije postali njihovim sastavnim dijelom. Na primjer, predgovor poljskog humaniste J. Gorskog drugom izdanju »Opomene poljskim velikašima« T. Andronika (Krakov 1584) (265—278). Iznimka su dva frankapanska govora: »Govor za Hrvatsku« (Oratio pro Croatia) Bernardina Frankapana iz 1522. i govor Krste Frankapana pred Hadrijanom VI iz 1523. Priređivač napominje da nije uspio dobiti, unatoč svim nastojanjima, latinske tekstove tih govora koji se, kao rijetki primjerci, čuvaju u Budimpešti, odnosno u Nacionalnoj biblioteci u Parizu, pa je bio primoran preuzeti, dijelom prepričane, tekstove koje je N. Žic objelodanio u zagrebačkom »Obzoru« 1932. i 1934 (345, 357). Velika je šteta što su ta dva važna govora dospjela okrnjena, samo u nedovoljno pouzdanom prijevodu, u zbirku protuturskih spisa. Bilo bi neophodno nastaviti s traganjem za izvornim latinskim tekstovima; makar i naknadno objelodanjeni, bili bi važna dopuna knjizi.

U drugom dijelu zbirke nalaze se, tehnički uglavnom veoma uspješni, faksimili latinskih izvornika svih tekstova koji su nastali na splitskom/trogirskom području; od onih izvan njega, u knjizi se nalaze faksimili dva govora Š. Kožičića-Benje, Vuka i Frana Frankapana, te Petra Cedulina. Suvršeno je isticati koliko dodani faksimilijar produbljuje naše poznavanje hrvatske kulturne baštine i pridonosi znanstvenoj upotrebi zbirke. Latinski su izvornici, na taj način objelodanjeni, postali dijelom naše svakodnevice. Izuzevši govor Frane Marcello iz 1503. koji se u rukopisu čuva u mletačkoj Marciani, obogaćeni smo zapravo reprintima njihovih veoma rijetkih izdanja. Razumije se, bilo bi još bolje da su pored svega toga objelodanjeni i suvremeno transkribirani latinski izvornici, jer bi time njihova upotreba postala još jednostavnijom i lakšom. Ipak, bilo bi danas krajnje nerazumno kada

bismo toj napomeni dali ma i najmanje značenje prigovora. Jer, i knjiga koju čitatelj ima u rukama raskošno je i nesvakidašnje iznenađenje, kako opretnom, tako i sadržajem, istinsko obogaćenje našega povijesnog izdavaštva.

Uvodna studija V. Gliga: »Govori protiv Turaka«, iscrpna je i temeljita analiza protuturskih govora. Autor je svestrano oertao, s eruditizmom i dubokim poznavanjem problematike, složene aspekte tog smjera hrvatske latiniističke produkcije. Pri tome nije pokazao samo poznavanje klasičnog filologa, nego je s jednakom pažnjom tragao i za sociološkim preduvjetima protuturskih sastavaka. Uvodnu studiju korisno dopunjuju i uvodna objašnjenja uz pojedine govore. Neka se od njih, temeljitošću i dobrim opažanjima, pretvaraju u prave eseje o idejnim raskrižjima svojega doba. Takvi su uvodni članci o Marku Maruliću i Trankvilu Androniku, zapravo izvrsne studije o njihovu djelovanju i misaonim problemima hrvatskog Cinquecenta.

V. Gligo strpljivo i s mnogo pažnje razlaže i uzajamno uspoređuje dva bitna obilježja protuturskih govora — njihov evropski kontekst i izvornost domaćeg tla. On ističe da su »naši humanisti živjeli u korak s Evropom«, te da su se »spremno i istodobno uključili u duhovna strujanja novog vremena« (12), ali u isti mah upozorava da »tematika govora naših humanista ima u sebi i neke samoniklosti i onih specifičnih problema koji su vezani za našu situaciju« (22). Pažljivo oertavajući taj evropski/hrvatski raspon unutar kojega nastaju govori protiv Turaka, autor omogućuje njihovo produbljenije shvaćanje. Autor ističe da su potkraj XV i u prvoj pol. XVI st. protuturski govori »bili u Evropi vrlo raširen humanistički žanr, skoro neka vrsta književne mode« (16). Naši se protuturski spisi svakako uklapaju u evropsku književnost s turskom tematikom, ali je, kako upozorava V. Gligo, između naših i evropskih humanista postojala jedna bitna razlika. Turska je tematika evropskim humanistima prvenstveno bila stilska vježba, sadržajno daleka i donekle apstraktna, dok su »naši humanisti Turke i njihova zlodjela doživjeli kao gorku stvarnost« (23). Upravo to osobno iskustvo bitno odvaja našu protutursku književnost od evropske, pa su hrvatske »orationes et epistolae« prvenstveno pokušaj otpora pred turskom najezdom, egzistencijalna, a ne humanistička/stilistička kategorija. Zbog toga pisci protuturskih govora, pa tako već i onaj kronološki prvi, Jurja Divnića papi Aleksandru VI iz 1493, kako s pravom upozorava V. Gligo, često ističu da su vidjeli i osobno doživjeli tegobe turskih ratova i provala.

Egzistencijalna ugroženost hrvatskog naroda i postupni pomak središta turske moći prema hrvatskom prostoru u sredini XV st., napose nakon propasti Bosne 1463, uvjetuju ranu pojavu turskog motiva u našoj književnosti i pjesanoj riječi općenito. Autor prati njegovu pojavu i razvoj, sadržajne i stilске značajke. Već se u »Elegiji o pustošenju šibenskog polja« J. Šižgorića (1477) »javlja skoro cijeli frazarij o Turcima koji će se i kasnije ponavljati« (41). Od Šižgorića i K. Cipika (O azijskom ratu, 1477), preko popa Martinca iz Grobnika i njegova zapisa o krbavskom porazu, do skupine protuturskih govora, turski motiv ispunjava hrvatsku umjetničku i diplomatsku pisanu riječ XV i XVI stoljeća.

Istraživanja V. Gliga vrijedan su prinos pitanju periodizacije i prostornog rasporeda protuturskih govora. Glavna i sadržajno jedinstvena skupina

protuturskih govora nastaje između 1510. i 1525, u razdoblju kada je turski pritisak na obalni pojas bio najžešći, ali autor taj kronološki raspon znatno proširuje. Njihov slijed sada možemo počinjati već s pismom ninskog biskupa Jurja Divnića papi Aleksandru VI iz 1493, u kojemu je, pored opisa krbavske bitke, jasno istaknuto upozorenje na tursku opasnost i zahtjev za pomoć. Ali, dok je Divnićevo pismo i do sada bilo poznato u historiografiji,² drugačije je s pismom trogirskog biskupa Frane Marcello duždu Leonardu Loredanu iz 1503. Na taj, do sada nepoznat, spis iz mletačke Marciane, koji je kronološki smješten između pisma Jurja Divnića i govora splitskog nadbiskupa Bernarda Zane g. 1512, prvi je upozorio V. Gligo. Oba ta pisma, iz 1493. i 1503, višestruko su važna, pored svega i zato što još jasnije svjedoče o stvarnim tegobama turskih provala kao njihovu poticaju: u Divnićevo pismo odjekuje krbavska bitka, u Marcellovu stradanja koja je Dalmacija pretrpjela u mletačko-turskom ratu 1499—1502. i koja će se nastaviti sve do oko 1525, odražavajući iduću etapu protuturskih spisa, onu od 1512. do 1522.

Autore i sadržaj protuturskih sastavaka tog razdoblja, od Bernarda Zane do Marka Marulića, poznavali smo, dakako, i prije, ali je V. Gligo tome dodao i neke nove elemente. Upozorava na govor što ga je fra Bonaventura iz Korčule održao u Rimu 1517. pred papom Leonom X. Tekst toga govora nije poznat jer je, kako upozorava autor, »barem zasad, izgubljen« (47), ali je i on imao protuturski sadržaj. Taj je podatak važan zbog toga što pokazuje da su u protuturskoj djelatnosti sudjelovali i autori iz dalmatinskog otočja, pa i njezin prostor moramo šire određivati nego što smo to do sada činili. Unatoč neprijepornoj važnosti takva širenja, valja istaknuti da je glavina protuturskih govora nastala na dva, razmjerno ograničena, područja, u obalnim komunama (Trogir, Split) i na nekim dijelovima srednjovjekovne Hrvatske, napose na frankapanskim posjedima. Zanimljivo je da u drugim dalmatinskim gradovima, na primjer u Šibeniku ili Zadru, nije bilo protuturskih spisa, ili oni barem nisu poznati, što je teško pouzdano objasniti. Trogirsko/splitsko područje bilo je u prvoj četvrtini XVI st. veoma ugroženo turskim napadima, a i humanistički je latinizam bio u njima iznimno razvijen, pa je prožimanje tih dviju pojava, kako smijemo pretpostaviti, poticalo nastajanje te književne vrste. S druge strane, i frankapanski dio srednjovjekovne Hrvatske bio je na izravnom udaru jednog od glavnih smjerova turskih provala prema sjeverozapadu, pa su Frankapani, tada najistaknutiji hrvatski feudalci, u dobrim odnosima s Habsburgovcima, bili najpozvaniji za diplomatske, protuturske pokušaje. Od frankapanskih posjeda prostor protuturskih spisa širi se prema posjedima krbavskih knezova koji su također bili izvrnuti jakom turskom pritisku. Sve to upućuje na zaključak da je područje protuturskih sastavaka ponajprije ovisilo o stupnju ugroženosti i o njezinim prostornim promjenama. Dalmatinske otočne komune nisu bile u prvoj pol. XVI st. ni izdaleka tako ugrožene kao trogirski/splitski pojas, pa se čini sasvim prirodnim što je s dalmatinskog otočja iz prve četvrtine XVI st., dakle iz perioda najveće ugroženosti, poznat samo jedan autor protuturskog spisa, fra Bonaventura iz Korčule. Tek potkraj XVI st., usporedo s porastom ugro-

² F. Šišić, Rukovet spomenika o hercegu Ivanu Korvinu i o borbama Hrvata s Turcima (1473—1496), *Starine* 38, 1937, 37—43.

ženosti srednjodalmatinskih otoka turskim provalama, napose u doba ciparskog rata, taj se prostor dalje širi na Hvar. Jer, autor upozorava da je većina protuturskih govora održana do pada Budima 1541, ali da je takvih sastavaka bilo i kasnije. God. 1594. hvarski biskup Petar Cedulin upućuje papi Klementu VIII jedan govor o turskom pitanju.³ Time je skupina protuturskih govora još više proširena, i prostorno i kronološki; štoviše, autor ističe da se takvi govori spominju i u XVII i XVIII stoljeću. Na taj je način kronološki raspon protuturskih spisa veoma proširen, od prvog poznatog iz 1493. do XVIII st., što je vrijedan istraživački rezultat knjige, premda najvažnijim vrelom za poznavanje pisane protuturske djelatnosti ostaju sastavci koji su nastali do sredine XVI st., a unutar tog raspona oni između 1510. i 1525.

*

Knjiga »Govori protiv Turaka« pomnivo je priređeno djelo i vrijedan prinos našoj historiografiji. Ona je plodna rezultatima, ali, neizravno, i upozorenjima. Jer, vrijednost nekog djela prosuđujemo i prema stupnju njegova utjecaja na razvoj historiografije. Dakako, i »Govori protiv Turaka« imaju nedostataka, ali su oni mnogo više zanimljivi kao upozorenje na neke probleme historiografije, nego što bi mogli biti kriterijem za vrijednost knjige, pa upravo s toga historiografskog gledišta valja o njima kazati nekoliko riječi.

Knjizi, na primjer, nedostaje barem kratki pregled historiografije. Neupućeni će čitatelj jedva znati što je u historiografiji rečeno o protuturskim govorima i poslanicama prije te knjige. Ona sadrži obilne bilješke, upute u izdanja i literaturu o pojedinim govorima, ali to ne može zamijeniti jedan sustavni historiografski pregled. Korisno bi bilo kada bi čitatelj znao kako su govore tumačili Vj. Klaić, T. Matić, M. Kombol ili pak M. Franičević u Liberovoj »Povijesti hrvatske književnosti«. Tada bi i razlika između književnopovijesne baštine i »Govora protiv Turaka« bila jasnija, a vrijednost knjige uočljivija. Priređivaču su, nadalje, promakli i neki zaključci starije historiografije koji su postali općim mjestima našeg sveukupnog povijesnog pisanja, na primjer, zaključak da je Split u Marulićevo doba »ekonomski sve više slabio jer su Mlečani ograničavali slobodnu trgovinu« (141). Ako bi takav zaključak, uglavnom, vrijedio, na primjer, za Zadar, nipošto ne vrijedi za Split, ili barem znatno manje. To lijepo pokazuje koliko je jak i otporan utjecaj gledišta starije historiografije i kako sporo ili nikako prodiru drugačija, suvremenija stajališta u našu istraživačku praksu.⁴

³ Autor ne spominje u kojem je djelu tiskan govor Petra Cedulina, premda donosi njegove fotokopije, ali se čini da je po srijedi tehnička/slagarska omaška. Na str. 65, u bilj. 45, on se zahvaljuje prof. Š. Juriću što mu je iz Rima donio kserografsku snimku Cedulina govora, a! na str. 57, gdje o tom govoru piše, uopće nema te bilješke; ona je izostavljena, da li, možda, i neka napomena o djelu?

⁴ T. R a u k a r, Venecija i ekonomski razvoj Dalmacije u XV i XVI stoljeću, Radovi Instituta za hrvatsku povijest 10, Zagreb 1977, 203—225; isti, Komunalna društva u Dalmaciji u XV st. i u prvoj polovini XVI stoljeća, HZ XXXV, 1982, 64—78.

Takvi su propusti, razumnije se, za ocjenu knjige sasvim periferni. To vrijedno djelo zapravo upućuje na pitanje o dostignutoj razini hrvatske medjevistike. Čitajući »Govore protiv Turaka«, neprekidno se suočavamo s činjenicom da nismo napisali ni jednu monografiju, pa ni iscrpniju kritičku raspravu, o turskom faktoru i turskoj epohi hrvatske povijesti kojoj su protuturski govori sastavni dio. Turski problem i turski ratovi još uvijek su opće mjesto naše historiografije, jer ga češće tumačimo shematiziranim ocjenama, nego temeljitijim prosuđivanjima. Mnoga su pitanja sasvim otvorena, neka nisu ni postavljena. Nedostaje nam, prije svega, koliko-toliko točna kvantifikacija o posljedicama turskih ratova u drugoj pol. XV i u prvoj četvrtini XVI st., kada i nastaju najvažniji protuturski govori. U historiografiji zato najčešće nekritički navodimo podatke različitih vrela ili pribjegavamo općenitim izričajima. Zbog toga ne možemo prigovoriti V. Gligu što jednako postupa i u svojoj knjizi, jer je to samo odraz stupnja razvijenosti historiografije. Podaci o odvođenju naših ljudi u tursko sužanjstvo što ih sadrže mletački izvještaji i »Dnevnic« Marina Sanuda nisu pouzdani, premda smo na njih upućeni. Sasvim je sigurno da su ponekad veoma pretjerani, ali ih, na žalost, ne možemo provjeravati nikakvom drugom vrstom građe. Ne može biti točan podatak zadarskog kapetana (ne kneza!) Mora u izvještaju iz 1524. da je na zadarskom teritoriju nekada bilo 60.000 stanovnika, a da ih u trenutku pisanja izvještaja ima svega 5.500, jer zadarsko područje potkraj srednjega vijeka nikako nije moglo biti tako napučeno.⁵ Nikada, na žalost, nećemo moći utvrditi točne podatke o demografskim pustošenjima hrvatskih zemalja u epohi turskih ratova — neprijeporno je da su bili golemi i da čuveni Klimantovićev izričaj o »raščinjavanju« Hrvatske prije svega upućuje na teške ljudske gubitke — ali u njihovu određivanju povjesničar ipak treba biti oprezan. Ovog trenutka, na sadašnjem stupnju istraženosti, to je jedino što povjesničar može učiniti.⁶

Kvantifikacija gubitaka samo je jedan element budućih istraživanja. Još je važnije temeljito uključivanje turskog faktora u hrvatsku povijest XV/XVI st., utvrđivanje njegova djelovanja, u čitavoj ljestvici pojavnosti, na procese promjena u hrvatskom društvu. Neophodna je, dakle, produbljena sinteza o hrvatskom kasnom srednjem vijeku u kojem je turski činitelj ključna razvojna okosnica i prijelomna graničnost. S tog su stajališta »Govori protiv Turaka« veoma važan rezultat, dobra podloga za proučavanje intelektualnih procesa, značajan prinos budućoj sintezi, kako o turskom faktoru u našoj pisanoj riječi, o njegovu djelovanju na hrvatsku književnost, od Ivana Česmičkog i Jurja Šizgorića dalje, tako i o njegovoj ulozi u cjelovitom razvoju hrvatskog društva u XV i XVI stoljeću.

U tom sklopu napose je važan utjecaj turskih ratova na razvoj političkih ideja u Hrvatskoj. »Govori protiv Turaka« sadrže mnogo novih podataka koji osvjetljavaju intelektualne veze između naših humanista i Evrope. Vrijedni su podaci o hrvatsko-poljskim dodirima u uvodnom prilogu o Trankvilu Androniku. V. Gligo ističe da su mnogi humanisti iz Dalmacije održavali

⁵ T. Raukar, Zadar u XV stoljeću. Ekonomski razvoj i društveni odnosi, Zagreb 1977, 22—25.

⁶ Raukar, Komunalna društva u Dalmaciji, 90—92.

veze s Poljacima, na primjer, T. Andronik, T. Niger, V. Pribojević, A. Vrančić i drugi (197). Veze s poljskim humanistima potpunije objašnjavaju postanak slavenske ideje u Hrvatskoj. S Poljskom je napose bio vezan T. Andronik, a u njoj je prije svojega govora »O podrijetlu i zgodama Slavena« (1525) boravio i V. Pribojević.⁷ Autor spominje djelo »Tractatus de duobus Sarmatiis« Macieja Miechowa, kao izvor T. Androniku i V. Pribojeviću. Moglo bi se dodati da je to djelo objelodanjeno u Krakovu 1521, a već 1525. upotrebljava ga Pribojević.⁸ Intelektualne komunikacije hrvatskih humanista bijahu, dakle, brze i djelotvorne, a njihova uloga u evropskom humanizmu znatna. Uklopljenost u evropski humanizam i neposredna stvarnost turskih ratova, ponekad doslovno do samih bedema Splita i Trogira upravo između 1500. i 1525. kada i nastaje glavnina protuturskih spisa, dvije su podloge na kojima se postupno mijenjaju idejni obzori naših srednjovjekovnih društava na jadranskoj obali. Protuturski govori i poslanice, ali i slavenski osjećaj V. Pribojevića jasno svjedoče o dubokom ideološkom pomaku komunalnih društava, u rasponu koji dijeli stoljeće Tome arhiđakona ili Mihe Madijeva od epohe Marka Marulića ili Vinka Pribojevića. Ocjenjujući protuturske govore i djelovanje naših humanista u prvoj pol. XVI st., V. Gligo s pravom ističe da tada »jača spoznaja o zajedničkoj sudbini čitavog hrvatskog naroda (Marulić), pa i šire slavenske zajednice (Andronik)«, jer dok je Toma arhiđakon, nastavlja on, »bio u svoje doba prvenstveno zaokupljen problemima svoje komune«, dotle humanisti iz Dalmacije »okreću svoj pogled sve dalje prema unutrašnjosti, životno zainteresirani za sve ono što se događa u njihovu zaleđu«, zaključujući da se čini da je »partikularistički duh srednjega vijeka definitivno prevladan« (61).

Jedva da bismo mogli što dodati tom sažetom zaključku, punom značenja. U razl. čitim sam prilikama i sâm upozoravao upravo na tu ideološku važnost protuturskih govora i poslanica u prevladavanju stegnutog srednjovjekovnog vidokruga u komunalnim društvima na obalnom pojasu u prvoj pol. XVI stoljeća.⁹ Teško je reći s kakvim, da li uopće s ikakvim uspjehom. Naša istraživanja često iščekavaju u sveopćoj šutnji koja sama po sebi svjedoči o misaonom zastoju hrvatske medievistike. Nije pri tome odlučno je li to šutnja odbacivanja ili šutnja ravnodušja, jer je povjesničar, premda istražuje u osami, duboko društveno biće, a njegovi rezultati po svojoj biti i ulozi kolektivni č n. Povjesničaru je neophodna kritička riječ da bi njegovi napori mogli biti uključeni, makar u izmijenjenom, obogaćenom obliku, u historiografski napredak i, u krajnjoj crti, da bi historiografija mogla živjeti. Ona to ne može bez neprekidnog kritičkog vrednovanja, bez provjeravanja starih i novih gledišta, bez upornog gibanja prema drugačijim, produbljeni-

⁷ G. Novak, Dalmacija i Hvar u Pribojevićevo doba, u knjizi: Vinko Pribojević, O podrijetlu i zgodama Slavena, Zagreb 1951, 26.

⁸ isto, 171—173, 180.

⁹ Raukar, Od legendi srednjovjekovlja do početaka hrvatske historiografije, 404—405; isti, Društvene strukture u Mletačkoj Dalmaciji, u knjizi: Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. do početka 20. stoljeća, Zagreb 1981, 114—116; isti, Komunalna društva u Dalmaciji, 93—96.

jim obzorj'na. A skupina protuturskih govora lijep je primjer slojevitosti naših istraživanja. Oni nisu samo vrelo za poznavanje turskog faktora ili djelatnosti naših humanista. Naša su »orationes pro Croatia« istodobno i svjedočanstvo o važnoj etapi u razvoju komunalne društvene svijesti, o našem misaonom sazrijevanju na izmaku srednjega vijeka. Tu je komponentu protuturskih sastavaka u potpunosti osjetio i istaknuo priređivač knjige »Govori protiv Turaka«. Valja se nadati da šutnja neće prekriti zaključke ove lijepe i dragocjene knjige, da će barem ona omogućiti da naše spoznaje postanu dijelom historiografske svijesti i prakse.

S u m m a r y

THE TURKS AND THE CROATIAN SOCIETY IN THE LATE MIDDLE AGES

The author reviews Vedran Gligo's work »The Speeches against the Turks« considering it is the worth share to our knowledge of the Croatian history in the late Middle Ages. At the same time he draws our attention to some open problems in our historiography. The historian has to be cautious in conclusions because the period of the Turkish wars and their consequences upon the Croatian territory is inadequately investigated. The mentioned speeches against the Turks prove the changes in the world of the political ideas in Dalmatian cities at the end of the fifteenth and the beginning of the sixteenth century. The Turkish danger causes the sense of common destiny among the communes and the Croatian hinterland.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Ivan KAMPUŠ
Bernard STULLI
Jaroslav ŠIDAK

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Jaroslav ŠIDAK

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3
Časopis izlazi jednom godišnje

Pretplate i narudžbe šaljite na adresu:

Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 800 din.

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH — VII.

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — svibanj 1985.